

Tita Mikulaš

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Moderna i suvremena povijest (19. i 20. stoljeće)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Goran Miljan, *Uspón fašizma u Hrvatskoj: Ustaše i pokreti mladih u Drugom svjetskom ratu*, s engleskog prevela Dora Kosorčić (Zagreb: Srednja Europa, 2023), 205 str.

Mnogo je tema koje je moguće izdvojiti iz razdoblja totalitarnih sistema nastalih tijekom Drugog svjetskog rata u Europi, a pogotovo na području koje je u to vrijeme bilo poznatije kao Nezavisna Država Hrvatska oko koje u suvremeno doba postoji puno polemika. Prošle godine nakladnička kuća Srednja Europa izdala je knjigu *Uspón fašizma u Hrvatskoj – ustaše i pokreti mladih u Drugom svjetskom ratu* autora Gorana Miljana, koji je inače, davne 2003., predložio pokretanje časopisa *Pro tempore* te je bio jednim od njegovih osnivača. Knjiga je izvorno napisana na engleskom jeziku te izdana 2018. godine pod naslovom *Croatia and the Rise of Fascism: The Youth Movement and the Ustasha During WWII*. Kako i sam autor napominje, manjak sinteza ili istraživanja o fašističkim pokretima mladih u historiografiji vrlo je osjetan te je to praznina koju ova knjiga nastoji popuniti. U društvu je česta uzrečica „na mladima svijet ostaje“, a čini se da su se i glavni akteri Ustaškog pokreta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj vodili tom mišlju, fokusirajući se na odgoj i oblikovanje novih naraštaja u svojim redovima, što je i glavna misao knjige. Godine 2006. Miljan je diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te doktorirao komparativnu povijest na Central European Universityju u Budimpešti. Sudjelovao je u pripremanju knjige *Revolucionari i ubojice* zajedno s Ivicom Šutom, radi se o memoarskim zapisima Mije Babića i zapisniku Zvonimira Pospisila tijekom međuraća.

Knjiga je podijeljena na sedam cjelina koje su omeđene uvodom i zaključkom, a one su razgranate u manje podcjeline s obzirom na tematski tijek historiografskog djela. Podjela je napravljena na vrlo znanstven način pa ih autor odjeljuje kada prelazi na novi koncept ili aspekt teme na koju se poglavlje odnosi. Slikovni prilozi koji se nalaze u knjizi dio su izvora koje je autor koristio jer se radi o naslovnica tiskovina na koje se referira u tekstu. Tako autor pruža priliku čitatelju da se поблиže upozna s vizualnim izgledom izvora koje koristi. Osim izvora kao što su ustaški časopisi i novine, autor primarno koristi građu iz Hrvatskog državnog arhiva, a često su to dosjei sudionika spornih povijesnih događanja ili službeni podaci sa sastanaka i manifestacija. Koristi i objavljene izvore te publicistiku kao što je knjiga Ante Pavelića i dru-

Goran Miljan, *Uspón fašizma u Hrvatskoj: Ustaše i pokreti mladih u Drugom svjetskom ratu*

gih političara NDH. Osim Hrvatskog Državnog Arhiva kao primarnog izvora građe, konzultirao je i Državne arhive u Varaždinu, Dubrovniku i Karlovcu.

Uvod (7–17) sadrži osnovne ideje rada kao i opisivanje metoda i pristupa. Miljan u ovoj knjizi nastoji obogatiti središnju temu Ustaške mladeži širim pogledom na razvoj fašizma, dok komparativnom metodom uspoređuje sličnosti mladeži fašističkih organizacija u Europi 20. stoljeća. Sam napominje da je komparativna metoda vrlo kompatibilna s njegovom temom istraživanja, dok pomoću transnacionalnog pristupa opisuje transfere znanja NDH, primarno s Njemačkom i Italijom, ali i Slovačkom i Bugarskom. Autor prikazuje prakse koje su se koristile za oblikovanje i razvitak Ustaškog pokreta, objašnjava ulogu mladih te uspoređuje te razvojne tokove unutar njemačkih i talijanskih saveza mladih. S druge strane, autor svjesno želi izbjeći prevelik fokus na mladeži Njemačke i Italije jer se o tome pisalo mnogo te pokušava popuniti prazninu u hrvatskoj historiografiji vezano za temu Ustaške mladeži.

U prvom poglavlju naslovljenom *O fašizmu* (17–31) govori se upravo o teorijskom pristupu fašizmu i njegovom definiranju, što ističe podnaslovom *Fašizam i totalitarizam*. Miljan tvrdi da je upravo definiranje ovog pojma vrlo težak zadatak zbog njegova višestrukog naličja, ali i da ga je moguće shvatiti kao ideologiju i kao politički sustav. Objašnjava razvoj pojma totalitarizam, izraz koji je oblikovao Giovanni Amendola, sve do analitičkih pristupa totalitarizmu koji su se razvili nakon Drugog svjetskog rata pritom istaknuvši djelo Hanne Arendt *Izvori totalitarizma*. Nadalje, autor sažima navedene teorijske pretpostavke kako bi se osvrnuo na značenje pojma fašizam u okvirima ovog istraživanja, za što smatra ključnom dinamičnu prirodu fašizma kao procesa koji u svojim fazama nikada nije dovršen. Unutar ulomka *Hrvatska historiografija i fašizam* analizira mane domaće historiografije kada je riječ o proučavanju razdoblja NDH ili u užem smislu fašističkih pokreta mladih na tom prostoru. Nalik na analizu svjetske historiografije, analizira stanje nakon Drugog svjetskog rata na području Jugoslavije kroz dva pristupa, komunističko-marksistički te nostalgичno-apologetski, dok se nakon ratova devedesetih godina prošlog stoljeća javlja ideološko iskorištavanje takvih povijesnih zbivanja ili naprosto ignoriranje tih tema.

Međuratno razdoblje 1918. – 1941. (33–55) je drugo po redu poglavlje koje kontekstualizira glavnu temu knjige, ali i događaje koji su doveli do nastajanja NDH. Već prvi podnaslov, *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca od Mirovnog sporazuma u Versaillesu do Šestosiječanjske diktature, 1918-1929*, nagovještava o čemu je riječ u tom dijelu. Naime, nužno je bilo obraditi međuratno razdoblje kako bi se prikazao Pavelićev uspon, uključujući i djelovanje emigracije u Italiji koje je udarilo temelje za vrhunac koji će Ustaški pokret ostvariti za vrijeme NDH. Upravo o počecima pokreta Miljan piše pod podnaslovom *Osnivanje Ustaškog pokreta*. Početni dio ovog poglavlja napisan je kako bi čitatelja informirao o tom razdoblju pa je tekst uglavnom faktografski, dok je u drugom dijelu prisutnija autorova analiza. Odnosno, u dijelu naslovljenom *Ideologija i organizacija* autor navodi izvore, časopise i novine koji su korišteni u svrhu širenja propagande, a teorije koje su tamo iznesene kasnije će biti duboko ukorijenjene u nove naraštaje ustaša. Objavljivali su upute za terorističke radnje koje su poticali kao i koje infrastrukture vlasti napasti, a

stradali sudionici pokreta prikazuju se kao mučenici. Činili su to uz dodvo-
ravanje svom fašističkom uzoru Njemačkoj, što je vidljivo u stavovima prema
Židovima. U posljednjoj cjelini naslovljenoj *Aktivnost i publikacije 1934-1941*,
autor objašnjava nepovoljne okolnosti za pokret nakon atentata u Marseillesu
jer dolazi do zbližavanja Italije i Jugoslavije, vidljivog u sporazumu Ciano-Sto-
jadinović, iako Talijani ne prekidaju suradnju s ustašama.

Naslovom *Prorok* (55–75) počinje treće poglavlje posvećeno kariz-
mi kao neizbježnom elementu u razvoju tog pokreta. Prvenstveno, radi se o
Anti Paveliću i povezanosti njegova kulta ličnosti s uspjesima u raspačavanju
ustaške ideologije što označava podnaslov *Karizmatični poglavnik*. Teza ovog
poglavlja počiva na ideji da su mitologizacija i deizacija lika i djela poglavni-
ka Ante Pavelića bile presudne za jačanje ustaške poruke. Uz to autor donosi
analizu onoga što je ta karizmatizacija značila za sljedbenike ranih razdoblja,
a što za one u NDH. Druga perspektiva karizme je *Karizmatizacija mladih*,
kako je i naslovljen taj dio. Taj proces postizao se kroz propagandne struje u
medijima koji bi donosili osobne iskaze mladih ustaša, koji polažu svoj život
za zajedničke ciljeve čineći takve priče privlačnima. Kako autor navodi, o tom
periodu stvorena je poveznica između Pavelićevog lika i djela te požrtvornosti
mladih koji ga veličaju i pružaju mu svoje povjerenje, poistovjećujući ga s ci-
ljevima nove Nezavisne Države Hrvatske.

Četvrti dio naslovljen je „*Novi*“ *Hrvat i Ustaša* (75–105). Taj *novi* Hrvat
sinonim je za prototip ustaše koji dolazi iz mladeži te, za razliku od prijašnjih
generacija koje su bile pod stranim vlašću, ima priliku ostvariti njihove cilje-
ve, tj. neovisnu Hrvatsku. Počinje podnaslovom *Fašističke organizacije mladih
u Italiji i Njemačkoj*, te nastavlja s analizom glavnih uzora ustaškog pokreta.
Autor analizira glavne metode kojima su se fašistički režimi koristili u odno-
su s mladima, kao što su prisilan obvezni rad, militarizacija mladih, te jasna
rodna podjela uloga unutar tih ideologija. Nadalje, autor prelazi na NDH unu-
tar cjeline *Ustaška organizacija mladih – Ustaška mladež*. Autor je analizirao i
strukturalne probleme organizacija mladih, koji su u širem pogledu i problemi
NDH, u potpoglavlju *Zahtjev za reformama*. Vidljivo je da interes za aktivno-
sti ustaške organizacije mladih nije velik, a da se javljaju problemi manjka re-
sursa nužnih za njihovo funkcioniranje. Unutar poglavlja *Mladi i revolucija(e)*
autor se poziva na koncept Roryja Yeomansa o dvije revolucije: revolucija krvi
koja predstavlja rađanje nove države i brutalno rješavanje neprijatelja, tj. ne-
podobnih, te revolucija duše koja se odnosi na rješavanje negativnih utjecaja
drugih nacija, poglavito Srba, te vraćanje „pravih“ hrvatskih vrijednostima.
Autor dodaje svoje promišljanje propitujući događaju li se one u isto vrijeme
budući da su brutalna ubojstva neprijatelja bila potrebna za formiranje nove
države, a istovremeno su pročišćavale nehrvatske utjecaje. Daljnju uspored-
bu rodni podjela i uloga među fašističkim mladežima u Italiji, Njemačkoj
i NDH autor donosi pod naslovom *Mladi i rod*, uz zaključak da je koncept
rodni uloga uglavnom jednak u navedenim državama. Djevojke i mladići
uglavnom su odvajani kako bi se njihova ženstvenost, tj. muževnost mogla
oblikovati s obzirom na ciljeve Ustaškog pokreta.

Unutar petog poglavlja, *Obrazovanje i mladi* (105–130), autor iznosi
analize temeljene na raznim aspektima obrazovanja u NDH, službenom, tj.

školskom, tečajevima i manifestacijama u organizaciji Ustaške mladeži s fokusom na odgoj duha i tijela. Početni podnaslov jest *Ustaška mladež i državno školstvo*, unutar kojeg je fokus na rastrganosti profesora između regularnih školskih obveza te odnosa s Ustaškom mladeži. Ono što autor ističe kao zajedničku komponentu svim fašističkim mladežima je odnos škole, kućnog odgoja i organizacija mladih. Sve te komponente trebale su služiti oblikovanju fašističke mladeži, ali su organizacije mladih bile dio vladajuće ideologije te su se pokušavale nametnuti iznad osnovnih odgojnih institucija. *Tečajevi i škole Ustaške mladeži* jest podcjelina unutar koje je obrađen utjecaj ustaške mladeži na službene institucije, ali autor napominje probleme s kojima se organizacije susreću tijekom svog postojanja, a to je manjak kadrova te prostorija za manifestacije koje bi trebale biti ideološko-obrazovne. Sljedeći dio naslovljen je *Moralni i tjelesni odgoj* čiji su temeljni alati fizički rad i sport, korišteni da bi se postigla moralna izobrazba i shvaćanja temeljnih vrijednosti nacije, države i zajednice. Inspiracije za ove odgojno obrazovne alate i metode su škole u Njemačkoj, Slovačkoj, Italiji i Bugarskoj, zemlje uzori NDH.

Kult mladosti (131–157) naslov je šestog poglavlja koje se nadovezuje na „karizmatizaciju“ obrađenu u ranijim poglavljima knjige. Odmah počinje potpoglavljem naslovljenim *Militarizacija mladih* u kojem objašnjava daljnju mitologizaciju istaknutih žrtava kao što je Jure Francetić, s ciljem stvaranja borbenog naboja kod mladih. U tu svrhu organizirana su kampiranja te je provedena uniformizacija. Začudo, osim aktivnosti koje su bile potrebne kako bi se riješili nepodobnih te „protivnika“ hrvatskih vrijednosti, organizirane su i humanitarne akcije koje su pokrenute uslijed loših ratnih rezultata krajem 1942. godine. U podcjelini *Mladi i plemeniti* analiziran je humanitarni aspekt Ustaške mladeži, tj. pomaganje s nestašicama hrane i posjet ranjenicima s fronta. U dijelu naslovljenom *Besmrtna mladost* autor koristi dječje pjesmiće kao izvore da bi analizirao izrazito morbidne motive koje djeca koriste u izražavanju podrške poglavniku Paveliću. Dakako, riječ je o neprimjerenim školskim programima ustaškog režima pa taj šokantan izvor koji odražava indoktrinaciju institucionalnim putem.

Završno, sedmo poglavlje tiče se šireg aspekta, tj. Ustaškog pokreta i Ustaške mladeži u europskom kontekstu što najavljuje i naslov: *Mladi i nova Europa* (157–177). Prvi dio odnosi se na isprepletenost europskih fašističkih mladeži, a naslovljen je *Interakcije i transferi*. Ključan je događaj za NDH bio odlazak Ustaške mladeži na ljetne igre u Breslau te približavanje nacističkim organizacijama od kojih su tamo imali priliku učiti. S druge strane, Liktorska mladež omogućila je besplatnu edukaciju Ustaškoj mladeži. *Fašistička europska organizacija mladih* jedan je od podnaslova koji nosi naziv krovne organizacije fašističkih mladeži. Njoj se Ustaška mladež pridružila 1942. godine, kada se širi i njena suradnja na međunarodnoj sceni. Zbog sličnih kulturnih, jezičnih i običajnih komponenti, Slovačka i NDH ušle su u prisniju suradnju još 1941. godine, kako autor napominje u potpoglavljju *U potrazi za novim partnerom*. Ustaška mladež odlazila je u Slovačku ne bi li naučila nešto o organizacijskoj strukturi i manifestacijama koje organizira Hlikina mladež, dok je slovačka delegacija također posjetila Zagreb.

Autor piše *Zaključak* (177–183) na vrlo sažet način, ali s cjelokupnim osvrtom na sve teme obrađene u knjizi. Glavna vrijednost koja se trebala usaditi u mlade nije bila samo pripadnost ustaškom pokretu, već kako biti “pravi Hrvat” i uklopiti se u sliku “nove Europe”. Djelovanja ustaša u emigraciji tijekom međuraća, odnosno nakon osnutka *Hrvatskog Domobrana*, bila je ključna za širenje propagandnih poruka koje su dovele do širenja ustaške poruke. Iako su škola i obitelj ključne za oblikovanje mladih generacija ustaša, one svejedno za ustaše predstavljaju stare, krive načine, a tu ulogu preuzima Ustaška mladež. Kako bi se dalje odmaknuli od navika stečenih u međuraću, mlade su aktivirali radom i sportom. Gledajući širu sliku, ustašama je bilo iznimno važno uklopiti se u novu, fašističku Europu te plasirati svoje mlade rame uz rame s najjačim fašističkim silama. Knjiga ima usku tematiku koja ne sadrži već obrađivane teme u historiografiji, nego donosi novi pogled na temu Ustaške mladeži. Smatram da je autor napravio iznimnu analizu zbog korištenja komparativnog i transnacionalnog pristupa. Na taj način omogućuje sveobuhvatan pogled na središnje teze rada, usporedno uzimajući u obzir trendove u javnom diskursu pri odabiru teme.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 19 2024.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XIX, broj 19, 2024.

Glavna i odgovorna urednica
Tijana Vokal

Zamjenica glavne urednice
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić
Tijana Vokal

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Ivan Moškatego
Patrik Smolak

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Klara Miholić
Ivan Moškatego
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Patrik Smolak
Ruben Prstec
Matija Pudić
Tijana Vokal

Tajnik Uredništva
Adrian Filčić

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić
dr. sc. Aleksandra Golubović
dr. sc. Branimir Janković
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Ivica Šute
dr. sc. Nikola Tomašegović

Lektura za hrvatski jezik
Lorenia Jantolek
Martina Prosen
Lucija Rak
Josipa Skenderović
Gabrijela Soldan
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik
Anamarija Brusić

Oblikovanje
Boris Bui, FF press

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada
Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrdnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>